

helyzetek és a műfaj törvényei szerint leegyszerűsített személyiségek a realizmus erejével hatnak. Mint a nagy irányzat sajátos folytatása. Sőt — leszámítva néhány kivételes költőt és író — leginkább ez tűnik valóságú irodalomnak...“

Bajornak van igaza — és vele együtt: a nevetni és elgondolkodni kész olvasóknak.

Mózes Huba

Korszerűen a hormonokról

A hazai magyar nyelvű természettudományos könyvkiadás az utóbbi két évben jelentősen fellendült. Ebben — a többi kiadó mellett — számottevő érdeme van a kolozsvári Dacia Könyvkiadónak, amely arra a korántsem könnyű feladatra vállalkozott, hogy a hazai szerzők természettudományos munkáinak megjelenését tervszerűen irányítsa. Kétségtelenül egyszerűbb volna és a kiadó számára kevesebb fáradsággal járna ismert külföldi szaktekintélyek munkáit lefordíttatni, de gondolom, vitán felül áll, hogy e téren is saját lábunkra kell állanunk.

A Dacia Könyvkiadónál a hazai szerzők magyar nyelvű természettudományos munkái három sorozatban jelennek meg (bibliográfiai szempontból ebből csak egy „igazi“ sorozat: az *Antenna*). Az ifjúságnak szánt, kis terjedelmű ismeretterjesztő munkák, melyekből eddig hat kötet jelent meg, az első — itt megnevezett — sorozatot alkotják; a gyakorlati természettudományi ismereteket tartalmazó könyveknek nincs külön sorozatcímük, s eddig csak egy jelent meg belőlük, a *Kis gombás-könyv*; a magas tudományos igényességgel megírt szakkönyvek beígért sorozatából pedig szintén csak egy kötet jelent meg 1974 elejéig, amely a hormonokról szól*, s amellyel a következőkben bővebben foglalkozom.

A különféle napi- és hetilapok általában csak rövid ismertetéseket közöltek ez utóbbi kötetről, amelyeknek célja az volt, hogy felhívják rá az olvasóközönség figyelmét. Véleményem szerint ez rendjénvaló, ha van egy olyan folyóirat, amely vállalja a hasonló jellegű művek beható kritikai elemzését nyújtó cikkeik közlését. E cikk megjelenése bizonyítja, hogy ilyen folyóirat — van. A könyvtermés gyarapodása (nemcsak a Dacia Könyvkiadó viszonylatában, de általában is) egyre nagyobb mértékben szükségessé teszi a szakkritika „felzárkózását“, hiszen a tárgyilagos, építő elemzések számos buktató elkerülésének lehetőségét jelenthetik a készülő kötetek szerzői számára,

* Szabó Zsigmond: Törpe óriások. Korszerűen a hormonokról. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973.

TÉKA

mét. Miközben a jelenlegi és a jövőben várható módszertani rendszerek kialakítását a matematikatanítás korszerűsítése szempontjából vizsgálja, a szerző ebben az összefüggésben a feladatmegoldásokat tekinti a logikus gondolkodásra nevelés legfontosabb láncszemének. Rendkívül értékesek a befejező rész módszertani és didaktikai megjegyzései, a közvetlenül hasznosítható javaslatokkal. (Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1973.)

A nyelvtudomány ma. Szemelvények korunk nyelvészetéből. — A Szépe Györgytől szerkesztett kötet a nyelvtudomány újabb elméleteit népszerűsíti, de nem összegezek, hanem antológia formájában, jól megválogatott szemelvényekkel. Egyedül Szépe bevezetője fejtegetés: az újabb nyelvészeti irányzatok bemutatása. A kötet fejezetei irányzatok szerint különülnek el: strukturalizmus, matematikai nyelvészet, generatív nyelvészet. Az utolsó két rész tartalma valamivel vegyesebb. Itt a nyelvtörténet, dialektológia, tipológia és stilisztika mellett egy-két tanulmány a nyelvscienciológiát és a nyelvlelektant képviseli. A jól sikerült válogatás méltó része a kiadó „Ma“ sorozatának. (Gondolat, 1973.)

J. M. LOTMAN: Szöveg — modell — típus. — A kötet a jól ismert szovjet szemiotikus, Lotman munkáiból válogatott szemelvényeket foglal magában. Az első rész fejezetei a művészi szöveg szerkezetével foglalkoznak. Mindehhez a magyar elmélet: a szemiotika. Eszerint a szépirodalmi alkotás a jelrendszerek egyik sajátos fajtája: a megismerés és a közlés eszköze, a valóság sajátos modellje. Az irodalmi mű Lotman szerint „másodlagos modelláló rendszer“, mert sajátos közlési funkciójával ráépül az elsődleges közlési szerepet be-

TEKA

töltő jelrendszerre, a nyelvre. A kettő közötti kapcsolatra az jellemző, hogy az irodalmi alkotást mint modelláló rendszert analogikusan olyannak tekintjük, mint amilyen a nyelv. Ilyen felfogás alapján ismertet meg Lotman az irodalmi szöveg lényegével és elemzésének technikájával. A könyv második része: a kultúra tipológiája. Az alapelvek itt is lényegében ugyanazok. Jóval tágabb viszont a vizsgálódás tárgya: nem az irodalmi alkotás, hanem a kultúra egésze. (*Gondolat, 1973.*)

L. S. VIGOTSKI: Pszichologia artei. — A mindjobban erősödő interdiszciplináris kutatások korában a pszichológusoknak és irodalomároknak egyaránt sokat mond Vigotszkij könyve. Tárnya a művészetlélektan. Fejtegetéseinek kiindulópontja a művészet pszichológiai jellege. Az első fejezetekben a művészetet mint a megismerés eszközt és mint sajátos eljárást mutatja be, majd részletesen tárgyalja a művészet és a pszichoanalízis kapcsolatát. Az ezután következő rész fejezetei konkrétabbak és sajátosan irodalomtudományiak (pl. Krilov meséi, Hamlet tragédiája). Vigotszkij az utolsó rész fejezeteiben az irodalmi műnemek, valamint a szobrászat, festészet, építészet lélektani megvilágításában, a művészet és az élet kapcsolatának tárgyalásában összegezi a legtömörebben a művészetlélektan lényegét. (*Univ. 1973.*)

PÁNDI—PÁLMAI: Petőfi Sándor. — A könyv népszerűsítő ismeretterjesztő feladatot teljesít. Végigköveti Petőfi útját Kisköröstől a *Pesti Vivalapig*, sokáig időzve az ifjú Petőfi mindegyik állomásánál, kitérve zengéire és nagyepikájára. Aztán 1844—1846 következik: a siker, a csalódás, a szerelem, a haza—emberiség évei. A „jellem költőjét“ lát-

s a kiadónak is nagy segítséget adhatnak a természettudományos művek színvonala emelésében.

Szabó Zsigmond itt tárgyalt könyve — a Dacia gondozásában megjelenő szakkönyvek legelsője — kiváló szakember és jó tollú szerző munkája. Mindjárt előjáróban megjegyezni kívánom, hogy ez valóban magyar nyelvű szakkönyv; idegen műszavak csak ott fordulnak elő benne, ahol okvetlenül szükséges. Az ilyen vonatkozású, elég gyakori visszaélés buktatóját tehát szerencsére elkerülte a szerző, s ezzel könyve — anélkül, hogy színvonala csökkent volna — a szélesebb közönséghez is közelebb kerülhetett.

A könyv tizennégy fejezetre oszlik. Az első három a bevezetőt és az általános tudnivalókat tartalmazza; a következő négy az agyfüggelékkel, a további hét pedig a többi belső elválasztású miriggyel foglalkozik. Már első olvasásra szembeötlő egy összefoglaló, átfogó végkövetkeztetéseket nyújtó zárófejezet hiánya. Bár a szerző a bevezető részben tisztázza a belső elválasztású mirigyek hiper- és hipofunkciójának a fogalmát, s ezt minden egyes partikuláris mirigy esetében is megteszi, e szervek általánosabb — kapcsolataikat, összefüggéseiket tárgyaló — jellemzése jól beilleszkedne a zárófejezetbe, és éppen ez az, amit hiányolnom kell. Ugyancsak itt volna a helye a 13. 3. 4. alparagrafusban egyébként kitűnően megvilágított stressz-problémának is. A 188. lapon olvassuk: „a legkülönbözőbb kóros ingerlésre a szervezetben egy egész sor nem fajlagos, nem specifikus változás lép fel, amit általános adaptációs szindrómának neveztek el. E szindrómára vagy tünetcsoportra jellemző: a mellékvesekéreg megnagyobbodása, a máj és a zsírszövet zsugorodása, az izomtónus és a testhőmérséklet csökkenése stb. Az általános adaptációs szindróma akkor áll elő, midőn a szervezet stressz-állapotban van.“ Maga az idézett megállapítás mutatja, hogy a stressz nemcsak a mellékvesekéreggel kapcsolatos, tárgyalását tehát kár volt itt „elbujtatni“.

A visszacsatolási elv érvényesülése szintén a biológiai rendszerek általános törvényszerűségei közé tartozik, s így ennek ugyancsak az átfogó jellegű problémákat külön tárgyaló, hiányolt zárófejezetbe kellett volna kerülnie. Megjegyezni kívánom, hogy a visszacsatolás elvét nem sikerült a szerzőnek teljes komplexitásában tisztáznia, és talán hasznos lett volna egy, a jelenséget modellszerűen ábrázoló vázlatos rajz beiktatása a könyvbe, valahogy ilyenformán:



Egyszerűen fogalmazva, visszacsatolás (*feed-back*) az a jelenség, amelyben a központi tudomást szerez arról, hogy az általa adott utasítást milyen módon teljesíti a végrehajtó szerv, majd ennek megfelelően adja ki az újabb utasítást. Ennek két lehetősége

TÉKA

van: az ún. pozitív és negatív visszacsatolás. Az élő szervezeteket normál állapotukban a *negatív visszacsatolás* jellemzi; vagyis ha a végrehajtó szerv tevékenysége nem kielégítő, növekedni kezd a központtól leadott „általánosított inger” intenzitása — és fordítva. A negatív visszacsatolás esetén tehát fordított arányban változnak az intenzitások; például — amint Szabó Zsigmond írja —, „ha a vérben lévő pajzsmirigyhormon koncentrációja csökken, akkor az agyfűggelék nagyobb mennyiségű tireotrop hormont termel és küld a vérkeringésbe. Erre az agyfűggelék csökkenti a tireotrophormon-termelést és -leadást.”

Az élő szervezetben azonban, valamely szerv rendellenes működése esetén gyakran fellép a *pozitív visszacsatolás* jelensége. Ismeretes például, hogy a nagyfokú májelégtelenség hormonális túltengéssel jár, s ez fokozza a máj működésbeli elégtelenségét, ami viszont tovább növeli a hormonális túltengést. A pozitív visszacsatolás esetén a központ és a végrehajtó szerv működése egyidejűleg növekszik vagy csökken, és ez az élő szervezetekben nem csupán kóros tünet, hanem végzetes is lehet, ha nincs külső beavatkozás, mely visszaállítja a belső paraméterek normális egyensúlyát. A szerző azonban említést sem tesz arról, hogy a visszacsatolásnak létezik ez az utóbbi formája is.

Szabó Zsigmond, amint a könyv előszavában maga is megjegyzi, biológus — s ez érzik a könyv tárgyalási módján. Nemcsak az emberről beszél, mint a legtöbb endokrinológus-orvos, hanem összehasonlító tárgyalásban adja az ismereteket, melyek így sokkal átfogóbbak. Közérthetően tisztázza az *elválasztás* és *kiválasztás* közötti különbséget, ami fontos, mert e fogalmak téves használata gyakori hibája még igényesebb szakkönyvek némelyikének is. Ugyancsak a könyv érdeméért említem a különböző belső elválasztású mirigyekről szóló fejezetek egységes szerkezeti felépítését, ami nagymértékben elősegíti a megértést. Kitűnőnek tartom továbbá a szerző eredeti összeállítását az endokrin mirigyekről és hormonokról (ahová azonban bevehette volna a termelt hormon mennyiségére vonatkozó információkat, valamint azt is, hogy ezek milyen funkciókat szabályoznak).

Sok igazság van abban az állításban, hogy egy művet megalkotni nehéz, a bírálónak viszont könnyű a dolga. Magam is az egyik legismertebb kritikus fogással élek, amikor néhány olyan dolgot említek, amelyek szervesen illeszkedtek volna e könyvbe, azonban csak jelzésszerűen vannak vagy egyáltalán nincsenek benne. Ilyen például az ún. számeskökcentő sejtosztódás; a noradrenalin kettős (kémiai mediátor és hormon) szerepének hangsúlyozása; a neuro-hormonális szabályozás mellett az umorális szabályozás stb. Érdekes lett volna továbbá a hormonok vonatkozásában fellépő fajspecifikus problémák bemutatása, ami a molekuláris biológia egyik lényeges fejezete. Feltételezem azonban, hogy tudatos rövidítésekről van szó, s bizonyára az előre meghatározott terjedelem kor-

hatjuk, aki a közéletben már megjósolja: „születni fognak nagyszerű napok”, s ezzel párhuzamosan költészetében az új epika felé tör. 1848—1849: Petőfi a történelem sodrában, „Petőfi: erkölcsi és politikai példakép, sokakban és a legjobbakban élő hagyomány más. Irodalmi, költői példa is. Példa, a forradalmi líra európai monumentuma Petőfi életműve, de nem forma, nem Prokrasztész-ágy, amely csak a szolgálai kínos alkalmazkodást tűri.” Az életrajzi adatok részletes táblázatát Miklós Róbert, a gazdag bibliográfiát Paal Rózsa készítette. (*Gondolat*, 1973.)

LÁSZLÓFFY ALADÁR: Szabó Lőrinc költői helyzetei. — A *Kismonográfiák* sorozatban megjelent kötet — alcíme szerint — vázlat egy monográfiához, tehát teljességre a szerző eleve nem törekedett. Költőként viszonyulni a költőhöz — ez a mű alapkonceptiója. Egy magasrendű költészet teljesebb megértéséhez, szélesebb körű elfogadtatásához járul hozzá Lászlóffy Aladár ezzel a tanulmánnyal. Filológus alapossgálgal nyúl a témához, a „szabályosan befejezetlen” életmű társadalmi-irodalmi meghatározóihoz, így a világháborús korszakhoz is. Költői helyzettel foglalkozni egyre inkább divattá válik a szakirodalomban. De ezt a divatot a szükségszerűség hívta életre, a költő minél sokoldalúbb megismerésének igénye. A költői helyzet ismerete — mind szűkebb, mind tágabb értelemben — végső soron magának az életműnek a megértése. (*Dacia*, 1973.)

ZSILKA TIBOR: A stílus hírértéke. — A jól ismert nyitriai stíluskutató tanulmánykötetében a modern stilisztika új irányzatait, elsősorban a kommunikációelméletet, a szemiotikát, strukturálistmust és a statisztikát követi. Ilyen alapon írt úttörő értékű tanulmányt

TEKA

Fábry Zoltán nyelvi stílusáról, és így elemez többek között egy Móricz-novellát, a *Barbárok*-at, két József Attila-verset, a *Hazámat*, és a *Kései siratót*. Értékesek a szövegelemzésről, a statisztikai módszer alkalmazásáról vagy a kifejezés esztétikájáról írt elméleti összegezései is. Mindegyik tanulmányában megnyilatkozó alapgondolata az, hogy a szépirodalmi szöveg a kommunikációs folyamat részeként jön létre, és minden funkciója ebből vezethető le. (*Madách Könyvkiadó, 1973.*)

MIHAIL SADOVEANU: Jött egy malom a Szereten. — Sadoveanu a román irodalom kimagasló prózai hagyományainak klasszikus kiteljesítője, a történelmi elbeszélés és történetírás jegyeit művészi módon egyesíti a népköltészeti témákkal, a népi nyelv kifejezőerejét a legmagasabb irodalmi szinten fölhasználva. A polgárosodás miatt egyre inkább háttérbe szoruló nemesség hanyatlása, a feltörőben lévő társadalmi rend új, belső törvényszerűségei gyakori témái a századforduló irodalmának. A nemesi osztály, az arisztokrácia történelmi távlatlansága alkotja ennek a regénynek a hangulatát. Sadoveanu legmaradandóbb teljesítményei közé tartozik a Buciumanu család drámájának érzékeny, tudatosan lírai hangvételű ábrázolása. (*Dacia, 1974.*)

látozta a szerzőt. Néhány szövegbeli elírásra, kevésbé pontos meghatározásra is felhívom a figyelmet: a 130. lap rajzán a pajzsmirigy hormonjainak a trijód-tironin és tetrajód-tironin fölcserélését jelzem; a 134. lapon hiányolom az alapanyagcsere értékének megadását; a 210. lapon a harmadrendű nemi bélyegek megemlíttése lett volna szükségeszerű stb.

A könyv egyik tartalmi — nem szakmai — hiányosságának tekintem, hogy a szerző mellőzte a jelentősebb endokrinológiai eredményekhez fűződő nevek (kutatók) említését. A 7. lapon például a következőt olvassuk: „Az 1971. orvosi Nobel-díjat annak a kutatónak ítelték oda, akinek kutatásai a hormonok hatásmechanizmusának alaposabb megismeréséhez vezettek.“ Ma, amikor egyre pontosabb információkat igénylünk, egy ilyen színvonalú könyvben szükséges lett volna pontosan feltüntetni, hogy E. V. Sutherland, a yashville-i Vanderbilt Egyetem élettan-professzora részesült ebben a kitüntetésben. A könyvben általában is a legtöbb felfedezést csak az évszám jelzi, a nevek hiányoznak (a hazai kutatók közül is csak Paulescu és Șt. Milcu professzor szerepel, noha a hazai endokrinológia tudományos eredményei nemzetközi szinten is elismertek). Hiányolnom kell ugyanakkor a megfelelő utalásokat a szerző saját kutatásaira, eredményeire; ez talán a túlzott szerénység miatt sikkad el itt, köztudott ugyanis, hogy a szerzőt elismert szakemberként tartják számon.

A könyvet nemcsak a benne feldolgozott szűk szakterület művelői használhatják, hanem a biológianárok számára is értékes segítséget nyújt, és utolsó fejezete — a nemi mirigyekről szóló — a problémák részletes tárgyalása révén pedagógiai szempontból is jelentős.

Szabó Zsigmond e munkáját az utóbbi idők egyik legrangosabb szakkönyveként tarthatjuk számon. Hézagpotló mű; átfogó képet nyújt egy olyan szakterületről, melynek jövője az élő szervezetek tanulmányozása szempontjából rendkívül fontos. A kiadót dicséret illeti, hogy ezt az értékes munkát megjelentette, s reméljük, hogy újabb hasonlókkal öregbíti a természettudományos könyvek kiadása terén szerzett hírnevét a közeljövőben.

Vincze János